

**БАРҚАРОР ТОҒ-КУРОРТ ТУРИЗМИНИ
РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ КОМПЛЕКС
МОДЕЛИ (ЧОРВОҚ ЭРКИН ТУРИСТИК ЗОНАСИ
МИСОЛИДА)**

**A COMPLEX MODEL OF SUSTAINABLE
MOUNTAIN RESORT TOURISM DEVELOPMENT
(EXAMPLE OF CHARVAK FREE TOURIST ZONE)**

**СЛОЖНАЯ МОДЕЛЬ УСТОЙЧИВОГО
РАЗВИТИЯ ГОРНОГО КУРОРТНОГО ТУРИЗМА
(ПРИМЕР СВОБОДНОЙ ТУРИСТИЧЕСКОЙ
ЗОНЫ ЧАРВАК)**

FAN TARMOG‘I
08.00.00 – Iqtisodiyot

QABUL QILINDI
02.08.2026

CHOP ETILDI
05.08.2026

Шахноза Ғайратовна Шомуродова

Чирчиқ давлат педагогика университети Туризм кафедраси мудири, география
фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада Чорвоқ эркин туристик зонасида барқарор тоғ-курорт туризмини ривожлантиришнинг назарий ва амалий асослари тадқиқ этилган. Худуднинг туристик-рекреацион салоҳияти, инфратузилма ҳолати, ижтимоий-иқтисодий имкониятлари комплекс таҳлил қилинган. Халқаро тажриба ҳамда барқарор ривожланиш тамойиллари асосида Чорвоқ эркин туристик зонаси учун иқтисодий, экологик, ижтимоий, институционал ва рақамли омилларни ўзаро интеграция қилувчи комплекс модель таклиф этилган.

Калит сўзлар: барқарор туризм, тоғ-курорт туризми, эркин туристик зона, Чорвоқ, комплекс модель, яшил иқтисодиёт, рақамли туризм, экологик барқарорлик.

ABSTRACT

This article researches the theoretical and practical foundations of sustainable mountain resort tourism development in the Charvoq free tourist zone. The touristic-recreational potential of the region, the state of infrastructure, socio-economic possibilities have been comprehensively analyzed. Based on international experience and principles of sustainable development, a comprehensive model integrating economic, ecological, social, institutional and digital factors has been proposed for the Chervok free tourist zone.

Keywords: sustainable tourism, mountain tourism, resort tourism, free tourist zone, Charvak, sustainable development, smart tourism, green economy.

АННОТАЦИЯ

В данной статье исследуются теоретические и практические основы устойчивого развития горного курортного туризма в свободной туристической зоне Чарвак. Проведен всесторонний анализ туристическо-рекреационного потенциала региона, состояния инфраструктуры и социально-экономических возможностей. На основе международного опыта и принципов устойчивого развития предложена комплексная модель, интегрирующая экономические, экологические, социальные, институциональные и цифровые факторы, для свободной туристической зоны Чарвак.

Ключевые слова: устойчивый туризм, горный туризм, курортный туризм, свободная туристическая зона, Чарвак, цифровой туризм.

КИРИШ

Жаҳон иқтисодиётида туризм стратегик тармоқ сифатида юқори иқтисодий қиймат яратади. Айниқса, тоғ-курорт туризми табиий ресурслардан самарали фойдаланиш, аҳоли бандлигини ошириш, ҳудудларни комплекс ривожлантириш ҳамда хизматлар соҳасини диверсификация қилишда муҳим аҳамиятга эга. Сўнгги йилларда барқарор ривожланиш концепцияси туризм соҳасида устувор йўналишлардан бирига айланди. Бу ёндашув иқтисодий ўсиш билан бир қаторда табиий ресурсларни муҳофаза қилиш, маҳаллий аҳоли манфаатларини ҳисобга олиш ва маданий меросни асрашни ҳам назарда тутди.

Ўзбекистонда ҳам туризмни миллий иқтисодиётнинг драйвер тармоғи сифатида ривожлантиришга қаратилган кенг кўламли ислохотлар амалга оширилмоқда. Хусусан, мамлакатнинг тоғли ҳудудларида жойлашган туристик объектлар халқаро бозорда рақобатбардош туристик маҳсулотларни шакллантириш учун муҳим имкониятларга эга. Бу борада Чорвоқ эркин туристик зонаси ўзига хос табиий-географик шароитлари, сув омбори, тоғ ландшафтлари, йил давомида дам олиш имкониятлари ва транспорт жиҳатидан қулай жойлашуви билан ажралиб туради.

Шу билан бирга, ҳудудда туризм инфратузилмасининг нотекис ривожланганлиги, экологик босимнинг ортиши, транспорт оқимининг мавсумийлиги, рақамли хизматларнинг етарлича ривожланмаганлиги ҳамда туристик хизматлар интеграциясининг паст даражада эканлиги каби муаммолар мавжуд. Мазкур ҳолатлар барқарор ривожланиш тамойиллари асосида янги комплекс ёндашувларни ишлаб чиқишни тақозо этади.

АСОСИЙ ҚИСМ

Ушбу тадқиқотнинг **мақсади** Чорвоқ эркин туристик зонасида барқарор тоғ-курорт туризмини ривожлантиришга қаратилган комплекс моделни ишлаб чиқиш ва унинг амалий қўлланилиш имкониятларини асослашдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари:

- барқарор тоғ-курорт туризмнинг назарий асосларини таҳлил қилиш;
- Чорвоқ эркин туристик зонасининг туристик салоҳиятини баҳолаш;
- ҳудуднинг кучли ва заиф томонларини аниқлаш;
- халқаро тажрибаларни таҳлил қилиш;
- барқарор ривожланишнинг комплекс моделини ишлаб чиқиш;
- уни амалга ошириш бўйича амалий таклифлар ишлаб чиқиш.

Тадқиқот объекти. Чорвоқ эркин туристик зонасида шаклланаётган тоғ-курорт туризми тизими.

Тадқиқот предмети. Барқарор тоғ-курорт туризмни ривожлантиришнинг иқтисодий, ташкилий, экологик ва институционал механизмлари.

Адабиётлар таҳлили. Барқарор туризм концепцияси XX асрнинг охирида шакланган бўлиб, туризм соҳасида иқтисодий самарадорликни экологик муҳофаза ва ижтимоий масъулият билан уйғунлаштиришни назарда тутди. 1987 йилдаги Brundtland Reportда барқарор ривожланиш келажак авлод эҳтиёжларига зарар етказмаган ҳолда ҳозирги авлод эҳтиёжларини қондириш сифатида таърифланган. Кейинчалик мазкур ёндашув туризм соҳасига ҳам татбиқ этилди [4].

Барқарор туризмнинг назарий асослари бўйича тадқиқотларда иқтисодий ўсиш билан бир вақтда табиий ресурсларни муҳофаза қилиш, маҳаллий аҳоли фаровонлигини таъминлаш ҳамда маданий меросни сақлаш устувор вазифалар сифатида қаралади. Бу йўналишда Р.Бутлер, Давид Вэвер, Брамвэлл, Лане каби олимларнинг ишлари муҳим аҳамият касб этади.

Тоғ ҳудудларида туризмни ривожлантириш бўйича илмий тадқиқотларда асосий эътибор қуйидаги масалаларга қаратилган:

- ✓ туристик юклама;
- ✓ иқлим ўзгаришининг тоғ туризмига таъсири;
- ✓ маҳаллий аҳоли иштирокини ошириш;
- ✓ яшил инфратузилма;
- ✓ экологик бошқарув; ISSN: 2181-2489
- ✓ рақамли туристик хизматлар.

Экспертларининг фикрича, тоғ туризми нафақат иқтисодий ўсиш манбаи, балки табиий ресурсларни муҳофаза қилишнинг муҳим воситаси ҳам ҳисобланади. Бироқ туристлар оқимининг ортиши экологик босимни кучайтириши мумкин. Шу сабабли туристик ҳудудларда бошқарувнинг комплекс механизмларини жорий қилиш талаб этилади.

Тадқиқот методологияси. Мазкур тадқиқотда Чорвоқ эркин туристик зонасида барқарор тоғ-курорт туризмни ривожлантиришнинг комплекс

моделини ишлаб чиқиш учун тизимли ёндашувдан фойдаланилди. Тадқиқот методологияси туризм иқтисодиёти, ҳудудий ривожланиш, экологик бошқарув ва рақамли трансформация назарияларининг ўзаро интеграцияси асосида шакллантирилди.

Тадқиқот жараёнида қуйидаги илмий усуллар қўлланилди:

1. Тизимли таҳлил усули. Ушбу усул орқали Чорвоқ эркин туристик зонаси туризм тизимининг асосий таркибий қисмлари:

- ❖ табиий-рекреацион ресурслар;
- ❖ туристик инфратузилма;
- ❖ транспорт имкониятлари;
- ❖ меҳмонхона ва сервис хизматлари;
- ❖ инвестицион муҳит;
- ❖ экологик ҳолат;
- ❖ маҳаллий аҳоли иштироки
- ❖ ўзаро боғлиқ тизим сифатида ўрганилди [3].

2. SWOT-таҳлил усули. Худуднинг кучли ва заиф томонлари, имкониятлари ҳамда хавфлари аниқланди.

1-жадвал.

Чорвоқ эркин туристик зонасининг SWOT-таҳлили

Кўрсаткич	Тавсифи
S – кучли томонлар	Тоғ ва сув ресурсларининг мавжудлиги; Тошкент шаҳрига яқин жойлашув; Йил давомида туризм имконияти; Табиий ландшафтларнинг жозибадорлиги
W – заиф томонлар	Мавсумий туристик оқим; Айрим ҳудудларда инфратузилманинг етарли эмаслиги; Экологик назорат механизмларининг такомиллашмаганлиги
O – имкониятлар	Халқаро туризм бозорига чиқиш; Экологик ва экстремал туризмни ривожлантириш; Хорижий инвестицияларни жалб қилиш; SMART туризм технологияларини жорий этиш
T – хавфлар	Табиий ресурсларга ортиқча босим; Чиқиндилар муаммоси; Сув ресурсларининг ифлосланиши

Жадвал. Тадқиқот давомида муаллиф томонидан ишлаб чиқилган.

Замонавий туризм ривожланишида ҳудуднинг рақобатбардошлиги нафақат табиий ресурслар миқдори, балки улардан оқилона фойдаланиш, инновацион бошқарув, экологик масъулият ва маҳаллий ҳамжамият манфаатларини таъминлаш даражаси билан белгиланади.

Чорвоқ эркин туристик зонаси учун мавжуд ёндашувларни таҳлил қилиш натижасида шу хулосага келиш мумкинки, ҳудудда туристик фаолиятни фақат рекреацион хизматлар ҳажмини ошириш орқали ривожлантириш етарли эмас. Балки иқтисодий, экологик, ижтимоий ва технологик омилларни бир тизимга бирлаштирувчи интеграл бошқарув механизми зарур. Қуйида ушбу моделларнинг баъзиларини кўриб чиқамиз.

1-модел. Иқтисодий ривожланиш механизми. Ушбу моделнинг асосий мақсади - туристик ҳудуднинг иқтисодий самарадорлигини ошириш.

Асосий йўналишлар:

- ✓ Туристтик хизматларни диверсификация қилиш;
- ✓ инвестицион лойиҳаларни жалб қилиш;
- ✓ давлат-хусусий шерикликни ривожлантириш;
- ✓ маҳаллий тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш;
- ✓ йил давомида туристик оқимни таъминлаш.

Қўллаб-қувватлаш:

- ✓ янги иш ўринлари яратилиши;
- ✓ хизматлар экспорти ошиши;
- ✓ ҳудуд даромадларининг кўпайиши [1].

2-модел. Экологик барқарорлик механизми. Тоғ ҳудудлари экологик жиҳатдан нозик экотизим ҳисобланади. Шу сабабли Чорвоқ ҳудудида туризм ривожини табиий ресурсларни сақлаш тамойили асосида амалга оширилиши керак.

Асосий йўналишлар:

- туристик юкларни баҳолаш;
- чиқиндиларни бошқариш тизимини жорий қилиш;
- "яшил меҳмонхона" стандартларини татбиқ этиш;
- сув ресурсларидан самарали фойдаланиш;
- экологик мониторинг платформасини яратиш.

Экологик моделнинг асосий мақсади: **"Кўпроқ турист - кўпроқ иқтисодий фойда" тамойилини "Кўпроқ сифатли туристик хизмат - камроқ экологик таъсир" тамойили билан алмаштириш** [2].

Туристтик ҳудудларни ривожлантириш самарадорлигини баҳолашда фақат туристлар сони ёки иқтисодий даромад кўрсаткичларидан фойдаланиш замонавий талабларга тўлиқ жавоб бермайди. Чунки, тоғ ҳудудларида туризм ривожини иқтисодий фойда билан бир қаторда экологик хавфсизлик, ижтимоий барқарорлик ва бошқарув сифати билан ҳам баҳолашни лозим. Шу муносабат билан мазкур тадқиқотда Чорвоқ эркин туристик зонаси учун **Барқарор тоғ-курорт туризми интеграл индекси** таклиф этилади. Ушбу индекс тадқиқотчи томонидан ишлаб чиқилди:

$$BTKT = W_1E + W_2Ec + W_3S + W_4D + W_5G$$

бу ерда:

- E - иқтисодий барқарорлик индекси;
- Ec - экологик барқарорлик индекси;
- S - ижтимоий барқарорлик индекси;
- D - рақамли ривожланиш индекси;
- G -институционал бошқарув индекси;
- W - вазн коэффиценти

W_1, W_2, W_3, W_4, W_5 - ҳар бир компонентнинг вазн (салмоқ) коэффицентлари.

Одатда вазн коэффицентлари қуйидаги шартни қаноатлантиради:

$$W_1 + W_2 + W_3 + W_4 + W_5 = 1$$

Агар барча омиллар тенг аҳамиятга эга деб қабул қилинса:

$$W_1 = W_2 = W_3 = W_4 = W_5 = 0.2$$

Бу ҳолда формула қуйидагича бўлади:

$$BTKT = 0.2E + 0.2Ec + 0.2S + 0.2D + 0.2G$$

2-жадвал.

BTKT индекси таркиби

№	Йўналиш	Индикаторлар	Салмоқ коэффиценти
1	Иқтисодий блок	инвестициялар ҳажми, туристик даромад, бандлик, хизматлар экспорти	0,25
2	Экологик блок	чиқиндиларни бошқариш, сув тежамкорлиги, яшил ҳудудлар	0,25
3	Ижтимоий блок	маҳаллий аҳоли иштироки, янги иш ўринлари, маданий мерос	0,20
4	Рақамли блок	онлайн хизматлар, GIS, Smart Tourism платформаси	0,15
5	Бошқарув блоки	давлат-хусусий шериклик, стандартлар, мониторинг	0,15

Жадвал. Муаллиф томонидан ишлаб чиқилган.

3-модел. Иқтисодий самарадорлик механизми. Иқтисодий самарадорлиги қуйидаги йўналишлар орқали таъминланади:

- ✓ қишки спорт туризми;
- ✓ экотуризм;
- ✓ соғломлаштириш туризми;
- ✓ гастрономик туризм;
- ✓ экстремал туризм каби йўналишларга ўтиш амалга оширилади. Бу эса туристик оқимнинг йил давомида барқарор бўлишини таъминлайди.

Чорвоқ эркин туристик зонасида барқарор тоғ-курорт туризмини ривожлантириш учун комплекс бошқарув тизими, экологик масъулият, рақамли технологиялар ва маҳаллий аҳоли иштирокини бирлаштирган ёндашув талаб этилади.

Таклиф этилаётган механизмлар ҳудуднинг туристик рақобатбардошлигини ошириш, инвестицион жозибадорлигини кучайтириш ва табиий ресурсларни келажак авлодлар учун сақлаш имконини беради.

ХУЛОСА

Ўтказилган тадқиқот натижалари шунини кўрсатдики, Чорвоқ эркин туристик зонаси Ўзбекистонда барқарор тоғ-курорт туризмини ривожлантириш учун юқори салоҳиятга эга бўлган ҳудудлардан бири ҳисобланади. Ҳудуднинг қулай географик жойлашуви, тоғ ландшафтлари, сув ресурслари, табиий иқлим шароити ҳамда Тошкент шаҳрига яқинлиги уни минтақавий ва халқаро миқёсда рақобатбардош туристик марказга айлантириш имкониятини беради. Бироқ мавжуд имкониятлардан тўлиқ фойдаланиш учун туризмни ривожлантиришда анъанавий ёндашувлардан воз кечиш, иқтисодий ўсиш, экологик хавфсизлик, ижтимоий манфаатдорлик ва рақамли бошқарувни бирлаштирувчи комплекс моделга ўтиш талаб этилади.

Шу нуқтаи назардан, таклиф этилган ВТКТ модели Чорвоқ эркин туристик зонасини Ўзбекистондаги замонавий, экологик хавфсиз ва халқаро талабларга мос тоғ-курорт марказига айлантириш учун илмий-амалий асос бўлиб хизмат қилиши мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Brundtland G. H. Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development. United Nations, 1987.
2. Butler R. W. The Concept of a Tourist Area Cycle of Evolution: Implications for Management of Resources. Canadian Geographer, 1980.
3. Weaver D. Sustainable Tourism: Theory and Practice. Oxford: Butterworth-Heinemann, 2006.
4. Bramwell B., Lane B. Sustainable Tourism: An Evolving Global Approach. Journal of Sustainable Tourism, 1993.